

СРЕДЊОВЕКОВНИ НАЛАЗИ ИЗ ОБЛАСТИ БРАНИЧЕВА

Перица Шпехар

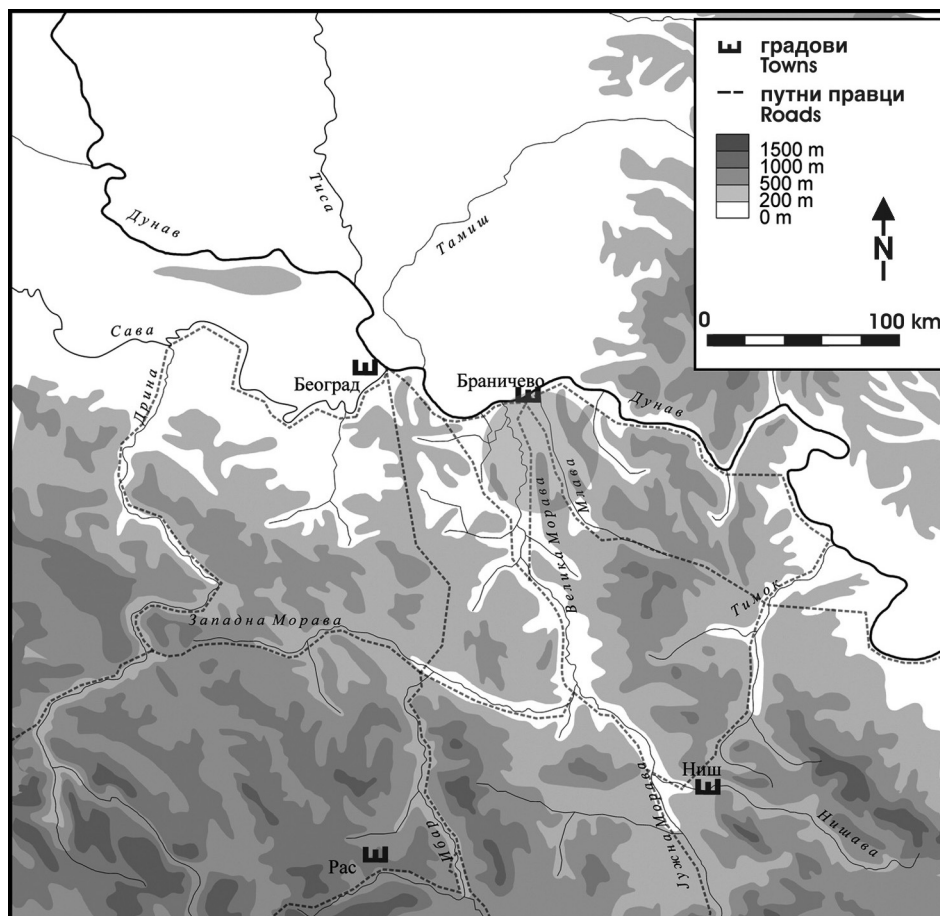
Археолошки институт, Београд

Апстракт: Обрађени су случајни налази из средњовековног периода са ширећ простора Браничева, који се првенствено односе на накит (наушнице, прстење, наруквике) и металне делове одеће (дулмад, игле), али и предмете религијског карактера (крст-реликвијар, део расећа) и новац (билон прахеј династије Палеолога). Сакупљени материјал указује на постојање континуиране животи на ширем простору Браничева. Сви налази осим једне позлаћене минђуше и оловног дулмећа су од бронзе. На основу материјала извојена су четири хоризонта: најстарији хоризонт везује се за период VIII–IX в., наредни се одређује у време IX–XI в., следи раздобље XI–XIII в. (коме уједно припада највећи део налаза), док се као најмлађи издваја хоризонт XIV–XVI в.

Кључне речи: Браничево, накит, бронза, крст-реликвијар, случајни налази, VIII–XVI век.

На темељима римског Виминацијума, главног града и епископског седишта провинције Мезије I, настало је средњовековно Браничево (сл. 1), око кога се касније формирала истоимена област. Смештен на левој обали Млаве, непосредно изнад њеног ушћа у Дунав, град је у средњем веку представљао важно погранично утврђење и седиште епископије. Према је Браничевска област веома рано постала предмет научних истраживања, сазнања о историјском развоју града углавном су ограничена на тумачење очуваних писаних извора. Са друге стране, досадашња археолошка ископавања претежно су била усмерена ка античким остацима Виминацијума, тако да је за сада утврђен само положај Браничева, делови подграђа средњовековног града и остаци некропола (Поповић и Иванишевић 1988: 125, сл. 4).

Прве кораке у проучавању прошлости браничевског краја подузео је гроф Марсиљи, који је почетком XVIII в. обишао ову област и оставио податке о утврђењу које је затекао; том приликом забележио је положај Браничева, као и однос са античким локалитетом на супротној страни (Marsigli 1726: Sectio 9, tab. 14–15, fig. XIII). После двовековне паузе у истраживањима, почетком XX в. прва сондажна ископавања на локацији

Сл. 1. Шира регионална мапа са положајем Браничева.
 Fig. 1. Broader region map showing location of Braničevo.

Мали град извео је Васић (1906: 56–66). Нова истраживања спроведе се поново тек 1975, да би у раздобљу 1978–1985, била обављена ископавања, превасходно мањег обима, на простору града, као и у непосредној околини на локацијама Рудине (подграђе) и Светиња, где је између осталог откривена мања некропола, опредељена у XII – почетак XIII в. На основу поменутих археолошких радова утврђен је јасан положај града на потесу Тодића црква (видети: Поповић и Иванишевић 1988: сл. 4), на изданку Сопотске греде која доминира околним тереном. Констатовани су и бедеми утврђења које се дели на Велики и Мали град, као и остаци једне мале насеобинске инсуле у подграђу (Поповић 1968: 30; Поповић и

Иванишевић 1988: 128–130). Осим ископавања спроведених на простору града, неопходно је споменути и истраживања шире околине Браничева. Наиме, на простору данашњег села Трњане откривена је почетком 1980-их некропола у XI–XIII в. (Марјановић-Вујовић 1984), док су током 1950-их извршена прва ископавања античког Маргума – средњовековне Мораве, где су, између осталог, констатовани средњовековни слојеви (Мано-Зиси, Марић и Гарашанин 1950; Марић 1951). На истом простору 2004. су предузета истраживања сондажног карактера која је обавио Народни музеј у Пожаревцу, приликом којих су уочени насеобински остаци, али и некропола.¹

Иако о прошлости Браничевске области сведоче релативно бројни извори, они се готово искључиво односе на догађаје везане за град, док о његовој околини готово да нема података. Више података у том смислу не дају ни резултати археолошких истраживања, будући да прелиминарни извештаји са првих ископавања Браничева и Мораве (Васић 1906: 56–66; Мано-Зиси, Марић и Гарашанин 1950; Марић 1951), као и мањи радови посвећени појединачним средњовековним налазима (Марјановић-Вујовић 1986; Миленковић 1996; Миловић 2000; *idem* 2001; *idem* 2003),² пружају само основне информације о средњовековној прошлости овог краја.³ У тежњи да се, релативно скромна, сазнања о средњовековном периоду овог простора допуне, обрадили смо необјављени покретни материјал⁴ (напомињемо да се ради о случајним налазима) са шире територије Браничева, који чине: бронзани накит (наушнице, прстење и нарукнице), метални делови одеће (игле за одећу и дугмад), предмети религијског карактера, као и налаз византијског трахеја. У недостатку изворног археолошког контекста, приликом хронолошког одређења материјала коришћене су датоване аналогије, на основу којих су оквирно издвојена четири хоризонта. Најстарији хоризонт везује се за период VIII–IX в., док се наредни одређује у време IX–XI в. Следи раздобље XI–XIII в., коме уједно припада највећи део налаза, док се као најмлађи издваја хоризонт XIV–XVI в.

¹ На овој усменој информацији захваљујемо се руководиоцима ископавања Д. Јацановићу и Д. Спасић-Бурић.

² Неопходно је нагласити да значајан део сакупљених налаза потиче ван археолошког контекста и да као такав пружа ограничен увид у средњовековна догађања на овом простору. Откривена археолошка грађа датована је у већини случајева преко одговарајућих паралела у период XI–XIII в. (Марјановић-Вујовић 1986; Миленковић 1996; Миловић 2000; *idem* 2001; *idem* 2003).

³ Изузетак чини рад који презентује резултате ископавања Браничева током 1980-их, и који, по нашем мишљењу, представља једину археолошку студију посвећену овом проблему (Поповић и Иванишевић 1988).

⁴ Материјал није инвентарисан и налази се у власништву Народног музеја у Пожаревцу.

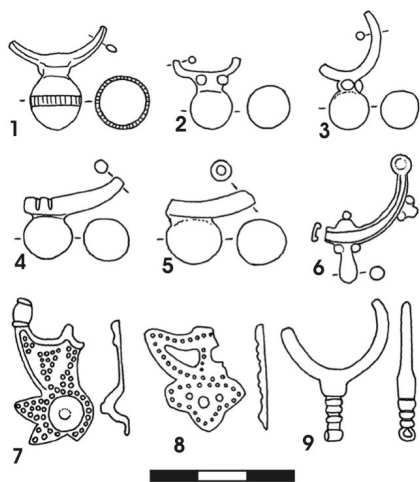
Хоризонти VIII–IX века

Најстаријим средњовековним хоризонтом обихваћено је неколико налаза бронзаних наушница, које се према својим одликама могу разврстати у четири типа.

Први тип чине лунуласте наушнице (кат. бр. 1–2) са привеском у виду петокраке или трокраке звезде, украшене техником псевдогранулације (сл. 2/7–8).⁵ Лунуласте наушнице са звездоликим привеском јављају се у византијском златарству током VII–VIII в. Бронзани примерци ове врсте накита, тзв. пастирски тип наушница, датују се на простору Придњестровља и Закарпатја од VI до почетка IX в. У раној фази развоја овог типа наушница привесци су качени преко одговарајуће алке, док се од друге половине VII в. лију изједна са алком. Познати су бројни налази ове врсте материјала, који потичу из Карпатско-дунавске области, где се датују од VIII до почетка IX в. (Vinski 1952; *idem* 1955: 234; Bajalović-Hadži-Pešić 1984: 29; Атанасов and Григоров 2005: 333–334, Таб. 1/1–7). Наушница слична примерку са петокраким привеском потиче са локалитета Стармен у североисточној Бугарској, где је датована у VII в. (Dumaczewski 1973: 19, Abb. 3), док се налаз из Нових Бановаца датује у

VIII–IX в. (Bajalović-Hadži-Pešić 1984: 55, кат. бр. 1, Т. XXIII/1). Са територије Бугарске потиче и златна наушница са привеском, слична примерку са трокраком звездом (Ercegović-Pavlović 1970: 91, н. 23а). Потребно је напоменути да из Бољетина потиче 11 бронзаних лунуластих наушница са привеском које су откривене у оквиру оставе и хронолошки опредељене нешто касније, у период X–XI в. (*ibid.*: 83, 94).

Други тип карактеришу пуноливане наушнице са једним лоптастим привеском (кат. бр. 3–7), при чему је спој алке и привеска углавном украшен низом гранула (сл. 2/1–5). На једном налазу (кат. бр. 5; сл. 2/3) виде се трагови позлате.⁶ Пуноливане наушнице са лоптастим додатком подсећају према свом облику на наушни-

Сл. 2. Налази VIII–IX века: наушнице (1–9).

Fig. 2. Findings dated to 8th to 9th century: earrings (1–9).

⁵ Цртеже предмета урадио је А. Капуран.

⁶ Осим оловног дугмета (кат. бр. 62) ово је једини налаз обрађен у овом раду који, будући да има позлату, није у потпуности израђен од бронзе.

це чији су лоптасти додаци прављени спајањем две полулопте од пресованог лима начињеног од злата, сребра или бронзе, карактеристичне за авародопски период у Карпатској котлини. Приликом њихове израде, често је коришћена техника гранулације, уз повремену употребу стаклене пасте. На основу датованих гробних целина налази ове врсте археолошког материјала опредељени су од друге четвртине VI до средине VII в. (Gagar 1992: 148–150, 170). Иако се поменуте наушнице често срећу на аварским налазиштима, њихове корене, као и у претходном случају, треба тражити у византијском златарству. Техника гранулисања која је присутна на овом типу наушница не јавља се на простору Карпатске котлине после VII в., будући да је до тада завршен процес упрошћавања наушница са обрнутим пирамидалним привеском, које су сведене на наушнице са једноставним лоптастим привеском (Ormándy 1995: 169–170, Taf. 7). На основу предоченог може се претпоставити да наушнице са пуноливеним лоптастим привеском за узор имају авародопски облик наушнице, уз напомену да је у овом случају примењен једноставнији начин израде путем ливења. На некрополи у Бијелом брду срећу се сличне наушнице са лоптастим привеском од позлаћене бронзе, украшене гранулама од бронзе или стакла плаве боје. Иако се нигде изричито не спомиње да су поменути примерци ливени, могло би се, према приложеној илустрацији, претпоставити да припадају овом типу. Поменути налази опредељени су у период X–XI в. (Ivaniček 1949: 136, 143, Tab. XXXII/40, Prilog I/наушнице II типа), мада се са великом сигурношћу може претпоставити да се јављају и раније, током IX в.

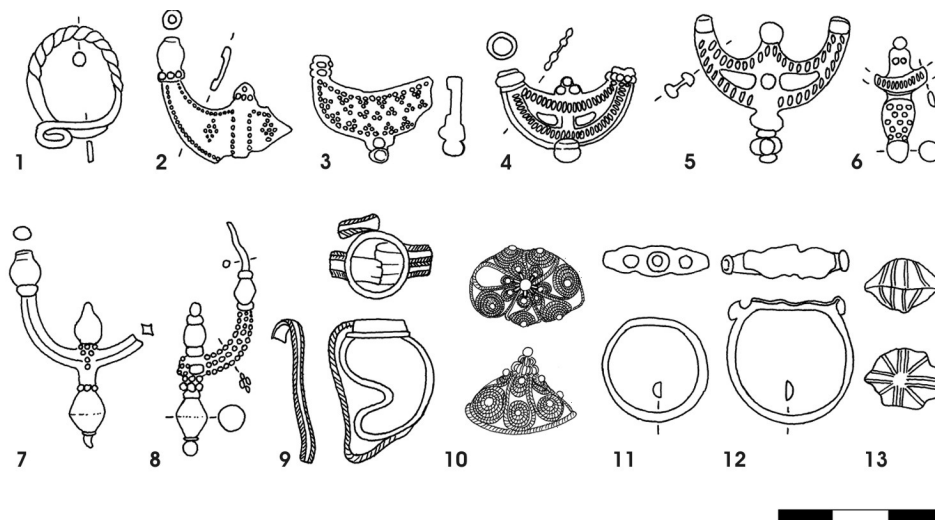
Трећи тип чини наушница са ваљкастим додатком са доње стране темена алке (кат. бр. 8), лоптастим ојачањем на очуваном крају алке, те једним ваљкастим додатком мањих димензија на истој страни (сл. 2/6).

Четврти тип чини наушница (кат. бр. 9) која је на доњем крају вертикално изведеног и рељефно обрађеног привеска перфорисана (сл. 2/9).

Хоризонти IX–XI века

Другом хоризонту припада нешто већи број бронзаних налаза – у виду наушница, прстења, као и једног дугмета.

Код наушница се као први тип (кат. бр. 10) издвајају оне у виду каричице (сл. 3/1). Наушнице каричице су судећи према расположивим паралелама углавном израђене од бронзе, мада су познати и примерци начињени од племенитих метала. Током средњовековног периода, овај тип наушница на територији Србије углавном се јавља у XI–XII в., мада се среће и у старијим хоризонтима (Бајаловић-Бирташевић 1960: 30; Марјановић-Вујовић 1984: 80; Bajalović-Nadžić-Pešić 1984: 22–23). Одговарајуће аналогije потичу са некрополе у Миријеву из неколико гробова (Бајаловић-Бирташевић 1960: 30, Т. VIII/3–4, XI/2, XII/6), док налаз из

Сл. 3. Налази IX–XI века: наушнице (1–8); прстење (9–12); дугме (13).
 Fig. 3. Findings dated to 9th to 11th century: earrings (1–8); rings (9–12); button (13).

гроба 239 у Трњанима, датован новцем Манојла I Комнина (1143–1180), потврђује да се ова врста накита користила и током XII в. (Марјановић-Вујовић 1984: 40, 80). Слични налази познати су и са простора Моравске, где се јављају у широком временском распону VII–XI в. (Dostál 1966: 31–32, Obr. 7).

Други тип чине лунуласте наушнице са привеском и без њега (кат. бр. 11–14), украшене техником псевдогранулације (сл. 3/2–5). Аналогије за лунуласте наушнице без привеска (кат. бр. 13–14) срећемо у Словенији, на локалитету Свете горе у гробу 1, где се датују од краја IX до почетка XI в. (Korošec i Korošec 1973: 132, T. V/Abb. 1). Следе потом налази са локалитета Карабурма и Ритопек, опредељени у X–XI в. (Вајаловић-Nadžić-Pešić 1984: 67, кат. бр. 103–104, T. III/5–6), те Браничева (Миловић 2000: 103–104, T. I/3–6) и Љубичевца (гроб 30), датовани у X–XII в. (Radosavljević-Krunić 1986: 330–331, 335, Fig. 4/4). Осим тога, овакве наушнице срећу се и на другим локалитетима на територији Србије, где су хронолошки слично опредељене (Ђоровић-Љубинковић 1951: 52, сл. 17).

Трећи тип (кат. бр. 15) чини фрагментовани примерак гроздоликих наушница (сл. 3/6). Гроздолике наушнице карактеристичне су за раздобље IX–XI в., мада их има и током XII, па и почетком XIII в. Праве се од бронзе, сребра и злата, при чему се у првом случају лију, док се приликом израде од племенитих метала примењује техника гранулације,

као и филигран (Ђоровић-Љубинковић 1951; Викић 2000: 27–33). Будући да је у области Браничева откривен само привезак, немогуће је одредити одговарајуће паралеле.

Четвртом типу (кат. бр. 16–17) припадају наушнице са четири јагоде (сл. 3/7–8). Судаћи према расположивим подацима, порекло наушница са четири јагоде, које су могле бити начињене од бронзе, али и племенитих метала, везује се за касноримски или рановизантијски период (Викић 2000: 33–34). Највећи број налаза потиче са далматинске обале, где се датују у IX–XI в., док се на територији Србије срећу знатно ређе. Према Гислеру, (Giesler 1981: 94–103, Taf. 53) овакав тип наушница представља прелазну форму између старомађарских и тзв. бјелобрдских наушница, те се као такав везује за прву половину X в. Слично датовање важи и за налазе са бугарске територије (X–XI в.), док се на територији Албаније јављају крајем IX, тј. почетком X в. (Вџарова 1976: 358, Обр. 217/1–2; Jelovina 1976: 102, Т. XII, XL/10–11, LXI/7–8, LXXXVII/1–2; Атанасов and Григоров 2005: 338–342, Таб. 4, 5, 6/1–6). Налаз са једноставном алком (кат. бр. 16) идентичан је примерцима из Гамзиграда и Понтеса, који се датују у XI в. (Викић 2000: 17, kat. br. 50–51, sl. 3/50), док је, са друге стране, налазу са гранулисаном алком (кат. бр. 17) сличан примерак из Доњег Милановца, као и два налаза са некрополе у Равни датована у XIII в. (*ibid.*: 16–17, kat. br. 47–48, sl. 3/47), мада овакво датовање треба узети са резервом.

Следећу врсту налаза чини прстење. Првом типу припадају налази са тракастом алком (кат. бр. 18–19), код којих је глава накнадно лемљена (сл. 3/9–10). Према начину израде алке и облику главе, јављају се две варијанте. Прву карактерише алка израђена техником филиграна и кружном главом на којој се налази лежиште за уметак (кат. бр. 18). Сличан налаз срећемо на некрополи у Сремској Митровици у гробу IV (Паровић-Пешикан 1981: 184–185, сл. 3/6), у Матичанима (гробови 46 и 16), те на локалитету Бадовачко поље–Бадовац у гробу 4. Поменути примерци, начињени од бронзе и сребра, датовани су у период X–XI в. (Бачкалов 1998: 683, kat. br. 356–357; 685, kat. br. 361; 694, kat. br. 373). Одговарајуће паралеле познате су и са територије Македоније, из Демир Капије, као и са некрополе Крстеви (гробови 4 и 19), где се примерци начињени од злата опредељују у крај X и почетак XI в. (Maneva 2000: 84–89, 99, 130–131, сл. 64, 64в, 79, Т. XVII/3–4; *idem* 2001: Fig. 6). Другу варијанту (кат. бр. 19) првог типа прстења чини налаз код кога је очувана само купасто обликована глава, израђена у техници филиграна. Одговарајуће аналогije начињене од бронзе и сребра познате су из Матичана (гроб 46), где се датују у X–XI в. (Бачкалов 1998: 682, kat. br. 354–355), као и са Раса из слоја XII в. (Поровић 1999: 245, 342, kat. br. 371, sl. 203/1). Слични налази израђени од бронзе или сребра потичу са територије Косова (Чечан), где се такође датују у X–XI в. (Јовановић 1976:

131–133, 139–141, Taf. IV–V), са некрополе Крстеви из истог периода (Maneva 2000: 70–72, 130–131), као и са бројних локалитета на територији Македоније, где су опредељени у период X–XII в. (Maneva 1992: 86).

Други тип (кат. бр. 20–21) чине примерци тракастог прстења са овално изведеном главом (сл. 3/11–12). За прстен са овалном главом и ојачаним раменима (кат. бр. 21) аналоган налаз потиче из Мачванске Митровице, где је опредељен у другу половину XII, тј. почетак XIII в. (Vikić 2000: 146, kat. br. 639, sl. 22/639). Овакво датовање одступа од хронолошког опредељења сличних налаза са територије Бугарске, који се датују у период IX–XI в., мада су најзаступљенији током X в. (Атанасов and Григоров 2005: 357, Т. 12, 15/1–4). Слични примерци начињени од сребра потичу са некрополе Крстеви (гробови 1, 9, 17, 34, 39), где су опредељени у крај X и XI в. (Maneva 2000: 81–83, 90, 97, 108–110, 112–113, 130–131, сл. 61/5; 69; 77; 94; 99; Т. XIX/1, 3–5, 7, XXI/1).

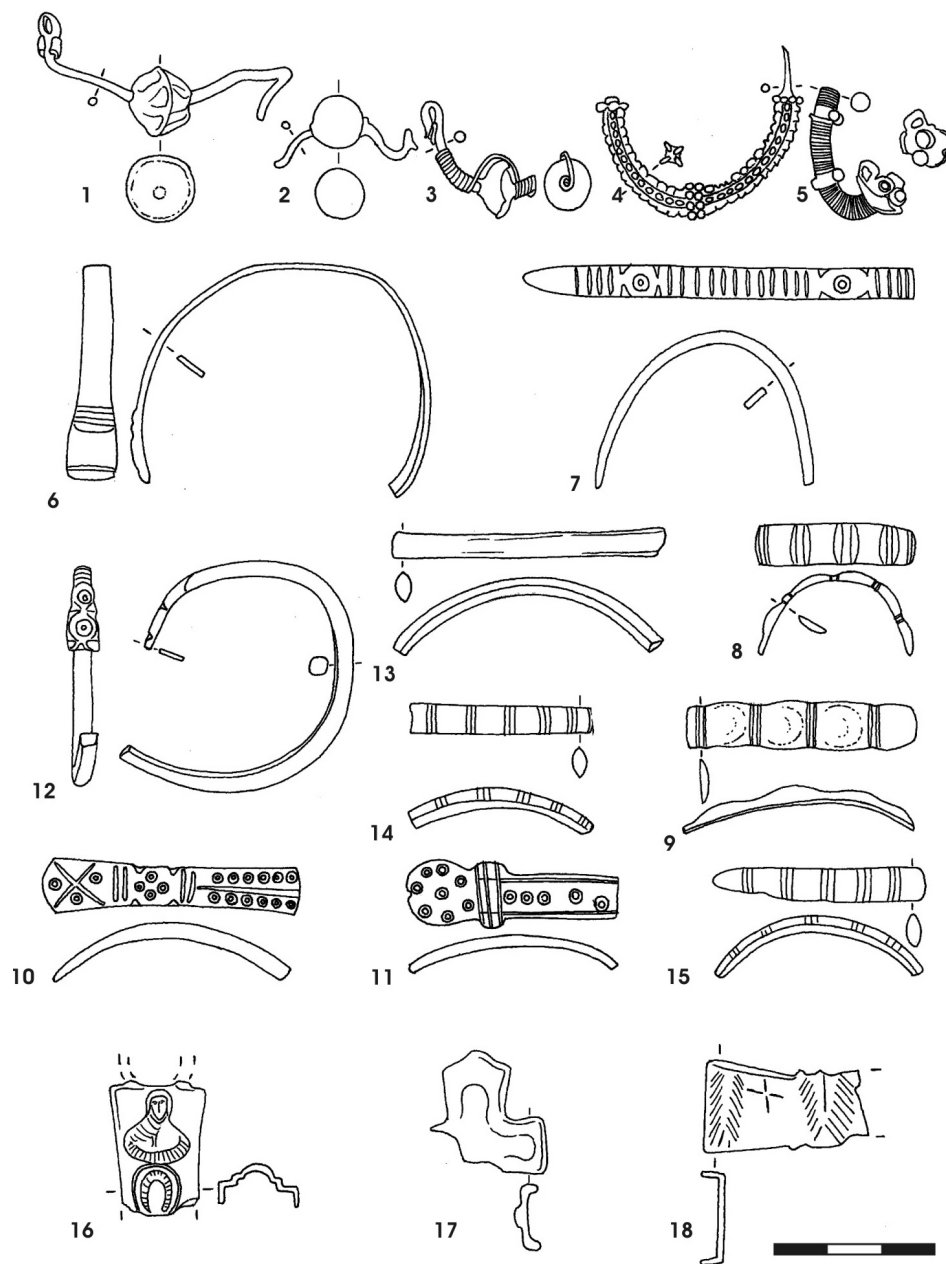
Као последња врста налаза која се везује за хоризонт IX–XI в., јавља се бронзано дугме (кат. бр. 22), украшено зракасто распоређеним урезима (сл. 3/13). Идентична дугмад са петљастро изведеним горњим крајем потичу са средњовековне некрополе у Равни (гроб 21 и 115), где су опредељена у крај X и почетак XI в. (Jovanović and Vuksan 2005: 183, pl. II/Gr. 21/6; 197, pl. X/Gr. 115/1, 219).

Хоризонти XI–XIII века

Током овог раздобља одвијао се, судећи према количини налаза и њиховој разноврсности, најинтензивнији живот на ширем простору Браничева. Сакупљени бронзани налази деле се према својој намени на накит (наушнице, прстење, наруквице) и предмете религијског карактера.

Наушнице овог хоризонта могу се према својим одликама разврстати у три типа. Први чине примерци са једном пуноливеденом или јагодом начињеном од пресованог лима (кат. бр. 23–25), при чему алка може бити украшена обмотаном жицом (сл. 4/1–3). Израђене махом од бронзе и бакра, уз повремену употребу племенитих метала, познате су са бројних локалитета. Одговарајуће паралеле срећу се на територији Хрватске, где се датују у период IX–XI в. (Jelovina 1976: 98, Т. XV/9–15, XVI–XVIII, XXXVI/7–8, XLIII/3–6, 8, XLIV/3–4, XLVII/3–4, XLVIII/3–4, 11–12, LXXIV, LXXV/1–2), Бугарске (Вџарова 1976: 361, Обр. 219/5–7, 10), те Македоније где су махом опредељене у XI–XII в., мада се јављају касније и током XIII в. (Maneva 1992: 47–48, Т. 58/6–7).

У други тип спада наушница израђена техником ливења и гранулације, тзв. нароскана наушница (кат. бр. 26), која има три двострука равномерно распоређена коленца (сл. 4/4). Нароскане наушнице припадају наушницама са три коленца, али су, будући да им је алка гранулисана, издвојене као посебан тип. Махом су израђене од бронзе, мада

Сл. 4. Налази XI–XIII века: наушнице (1–5); наруквице (6–15); пекторални крстови-реликвијари (16–18).

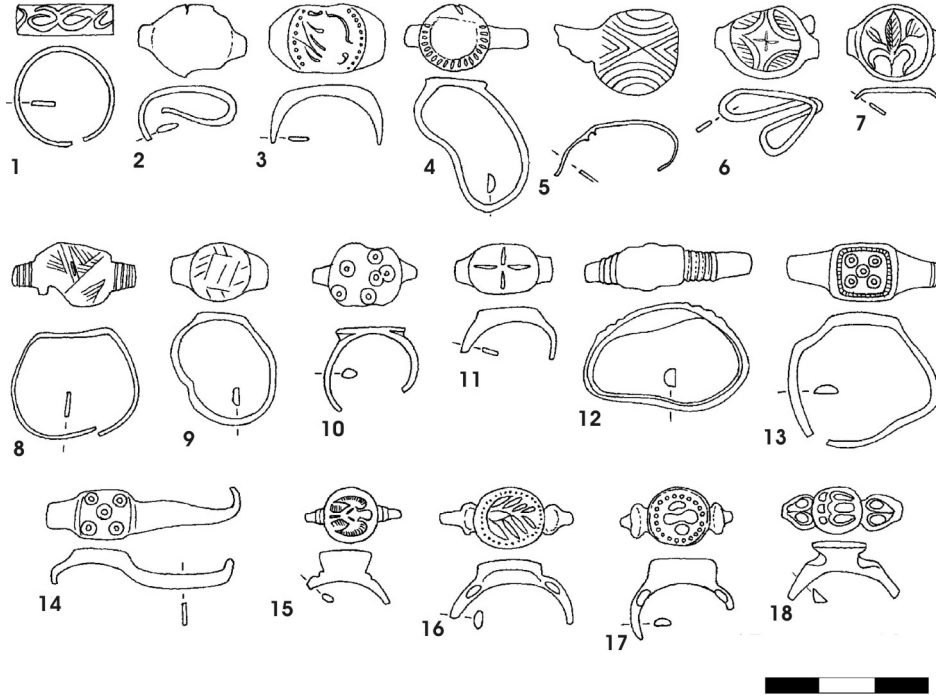
Fig. 4. Findings dated to 11th to 13th century: earrings (1–5); bracelets (6–15); pectoral crosses, reliquary (16–18).

се понекад јављају и примерци начињени од сребра. Бројне налазе ове врсте материјала срећемо на територији Хрватске, Босне и Србије, где се датују у период од X/XI до првих деценија XIII в. (Гарашанин и Гарашанин 1958: 25–26; Егсеговић-Павловић 1972: 43; Марјановић-Вујовић 1976: 101, 106; Димитријевић 1982: 44, кат. бр. 99; Марјановић-Вујовић 1984: 86; Викић 2000: 46, 49). Одговарајуће паралеле датоване у XII–XIII в. потичу из Брестовика, Трњана и Куршумлије – некропола код цркве Св. Богородице (Викић 2000: 40–41, кат. бр. 151–153, сл. 7/151, 153), као и са бројних локалитета на територији Србије (Марјановић-Вујовић 1976: 102–104, Т. I–IV), где су хронолошки истоветно опредељене.

Као трећи тип (кат. бр. 27) издваја се наушница са пет коленаца (сл. 4/5).

Следећу врсту налаза чини прстење, које се према начину израде дели на тракасто и пуноливно, при чему се ова два основна типа даље деле у више варијанти. Сакупљене примерке је највероватније користила женска популација, будући да се пречник алки креће 1,3–2,7 cm.

Код тракастог прстења (кат. бр. 28) јавља се једноставни примерак без главе, украшен мотивом плетенице (сл. 5/1), као и примерци са плочастом главом кружног или овалног облика (кат. бр. 29–38), која је ређе без украса (сл. 5/2) или најчешће украшена (сл. 5/3–11). Коришћени мотиви су разноврсни и обухватају орнаменте кружног или овалног облика постављене дуж ивице главе, праволинијске и лучне урезе у различитим комбинацијама, мотив окаца, стилизовану представу крста, крин, итд. Следи затим прстење са правоугаоном (кат. бр. 39) (сл. 5/12), тј. квадратном плочастом главом (кат. бр. 40–41), украшено са пет унакрсно постављених мотива окаца (сл. 5/13–14). Прстен идентичан налазу са кружном главом без украса (кат. бр. 29) потиче из Трњана (гроб 344), где је датован у XI–XIII в. (Марјановић-Вујовић 1984: 55, Т. XXVII/344/2), док за прстен чија је глава орнаментисана полукружним и праволинијским урезима (кат. бр. 32) аналогију срећемо такође на некрополи у Трњанима, у гробу 180 (*ibid.*: 32, Т. XII/180/2). Прстен са кружном главом украшеном мотивом ромба са лучно изведеним ивицама (кат. бр. 33) поседује бројне паралеле датоване у шири временски распон XI–XIV в., које потичу из Мачванске Митровице, Винче, Трњана (гроб 350), као и са непознатог локалитета (Марјановић-Вујовић 1984: 56, Т. XXVIII/350; Милошевић 1990: 63, 71, 133, кат. бр. 23, 51, 193; Егсеговић-Павловић 1980: 59, пл. XXVI/10). Неопходно је напоменути да су наведени примерци начињени како од бронзе, тако и од сребра, те да је често основни мотив ромба са лучно изведеним линијама и шрафираним пољима уз ивицу главе допуњен мотивом у облику слова „X”, седмокраке звезде, розете, итд. Налази слични прстену са урезаним ромбом, око кога се налазе зракасто распоређене линије (кат. бр. 36), опредељени су у XIV в., и потичу из Винче, Ритопека и Костолца, као и са

Сл. 5. Налази XI–XIII века: прстење (1–18).

Fig. 5. Findings dated to 11th to 13th century: rings (1–18).

шире територије Браничева (Милошевић 1990: 61–62, кат. бр. 19; Миленковић 1996: 138, кат. бр. 40, Т. IV/40), мада поменуто датовање треба узети са резервом. Примерци слични прстену чија је глава украшена неорганизовано постављеним мотивом окаца (кат. бр. 37) срећу се на територији Македоније, где се датују у XII–XIII в. (Милошевић 1990: 57–58, кат. бр. 1–6), док за налазе са квадратном главом украшеном мотивом пет окаца (кат. бр. 40–41) аналогије потичу са некрополе у Равни (гробови 34 и 71), где се датују у IX–X в., као и са локалитета Грабовица–Позајмиште (гроб 17), те из Демир Капије (Jovanović and Vuksan 2005: 184–185, 189–190, 219, pls. III/Gr. 34/8, VII/Gr. 71/8; Ercegović-Pavlović and Minić 1986: 349, Fig. 6.3; Aleksova 1966: Т. XVII/169).

Код пуноливеденог прстења (кат. бр. 42–45) имамо примерке се алком пуног пресека, као и плочастом главом различитог облика (сл. 5/15–18). Поменути тип прстења среће се често на територији Србије, на некрополама X–XIII в., мада поједине варијанте имамо и касније, при чему се на глави јављају разноврсни орнаменти, који су, највероватније, повезани са локалним традицијама (Марјановић-Вујовић 1984: 89–93). При-

мерци прстења са представом птице раширених крила (кат. бр. 42) познати су са бројних локалитета у Бугарској, при чему се тракасто прстење са оваквом представом датује у период IX–X в., а пуноливно од XI в. па надаље. Представа птице најчешће је извођена вертикално, мада су познате и хоризонтално постављене птице, као што је случај са нашим примерком. Углавном је реч о голубу, тј. представи Светог духа, или орлу, док се понекад јавља и мотив патке (Атанасов and Григоров 2005: 351–355, Таб. 12, 13/1-6).

Последњу врсту накита опредељену у период XI–XIII в. чине наруквице, које се разврставају у тракасте и пуноливне примерке. Тракасте (кат. бр. 46–51) су начињене од тање траке, која у појединим случајевима може имати проширене крајеве кружног или трапезоидног облика (сл. 4/6–11). Поменути примерци украшени су вертикално постављеним ребрастим ојачањима, мотивом концентричних кругова, вертикално и косо изведеним праволинијским урезима, и сл. Тракасте наруквице често се срећу на некрополама на територији Србије, као и Бугарске и Македоније. Рађене су претежно техником ливења, док су им крајеви раскуцани. По свом облику крајеви могу бити равно сечени, заобљени или проширени, док су мотиви који их украшавају у виду цик-цак линија, квадрата, ромбова, правоугаоника, урезаних линија, итд. Налази ове врсте накита карактеристични су за период X–XIII в., с тим да су најзаступљенији током XII в. (Bajalović-Hadžić-Pešić 1984: 41; Марјановић-Вујовић 1984: 93–97, сл. 208–210; Maneva 1992: 71–73, Т. 42–49; Vikić 2000: 84).

Пуно ливене наруквице (кат. бр. 52–55) различитог су пресека, и могу бити отворене или затворене (сл. 4/12–15). Попут претходног типа, и овде се јављају различито обликовани крајеви, који понекад могу бити раскуцани и украшени мотивом вертикалних ребара или концентричним круговима. Пуноливне наруквице се такође, према облику пресека јављају у различитим варијантама (Vikić 2000: 85), док су мотиви који их украшавају разноврсни и представљају локалне карактеристике. Налази ове врсте накита заступљени су током X–XIII в., мада се највећи број примерака везује за XII в.

Следећу врсту налаза хоризонта XI–XIII в. чине предмети религијског карактера, тачније, три фрагментована примерка пекторалних крстова-реликвијара (сл. 4/16–18). Поменути налази припадају крстовима са проширеним крајевима, код којих је доњи део вертикалног крака два пута дужи од горњег. На првом налазу, који представља реверсну страну крста (кат. бр. 56), налази се усправљена представа главе, изнад које је портрет једног од јеванђелиста (сл. 4/16). Усправан положај главе указује на то да је у питању Богородица, а не Христ, чија је глава увек нагнута у једном правцу. Други примерак је мањих димензија, са јако оштећеном рељефном представом (кат. бр. 57), која би судећи према,

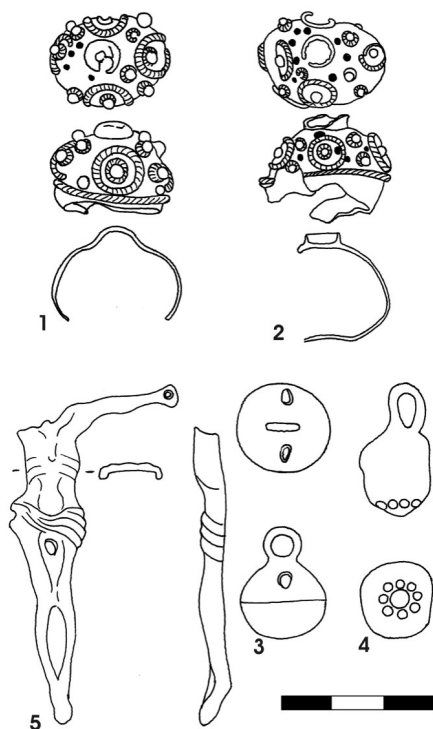
како се чини, усправном положају главе, могла представљати Богородицу, те би се и у овом случају радило о реверсу (сл. 4/17). Последњи примерак је такође припадао истом типу крста (кат. бр. 58), али је био украшен урезима у виду мотива рибље кости и стилизоване представе крста, тако да је немогуће утврдити да ли се ради о аверсу или реверсу (сл. 4/18). Узори за пекторалне крстове срећу се још током VI–VII в., када се јављају три основна типа, која су могла бити начињена од бронзе, сребра или злата. Ова врста налаза састоји се из два дела спојена шарком на горњем и доњем делу, при чему се на горњем делу налази алка за качење на ланац. У зависности од начина на који су изведени краци крста, Питаракис (Pitarakis 2006: 23-26, 28-39, figs. 10, 12) издваја десет типова пекторалних реликвијара, као и идентичан број типова кукица за качење на ланац. Браничевски крстови-реликвијари са проширеним крацима (кат. бр. 56–57) припадају, према поменутој подели, IV типу, код кога се увек на аверсу јавља представа разапетог Христа, док се на реверсу налази Богородица Оранта. Према познатим аналогијама, овај тип се најчешће среће на простору Балкана и дела централне Европе током X–XII в. Комбинација мотива разапетог Христа на аверсу и Богородице Оранте на реверсу најкарактеристичнија је за X–XI в., при чему се изнад Христове главе понекад јављају симболи сунца и месеца, као и натпис $\Phi(\acute{\omega})\varsigma$, који указује на вечну Христову светлост. Осим тога, испод руку Христа се понекад јављају поруке јеванђелиста, које касније замењује натпис $I(\eta\sigma\acute{o}\upsilon)\varsigma X(\rho\iota\sigma\tau\acute{o})\varsigma \text{ Νικά}$, тј. Исус Христ побеђује. У даљем иконографском развоју, овај мотив наслеђује представа Богородице и Јована Крститеља испод Христових руку, тзв. скраћени деизис, који је карактеристичан за простор Балкана током XI–XII, али и XIII в. Представа Христа се затим поједностављује, па чак и мења, тако да су му руке понекад у ставу за молитву. Са друге стране, Богородица је увек приказана у ставу молитве са натписом $Μήτρ θεοῦ$ и углавном је уоквирена представама четворице јеванђелиста. Уместо јеванђелиста, понекад се јављају апостоли Петар и Павле, односно Петар и Јован, на хоризонталном краку крста, као и натписи Божја мајка, Христова мајка, итд. (Pitarakis 2006: 32, 69–71, 77–90, fig. 12). Нешто другачије датовање ове врсте налаза нуди Ловаг (Lovag 1999: 11), која њихово присуство на територији Мађарске доводи у везу са ходочасничким походима у Свету земљу после 1018, као и јачањем утицаја православне цркве, сматрајући да се ова врста налаза не јавља на некрополама унутар мађарске територије после краја XI в., будући да Јерусалим 1071. пада у руке муслимана. Сматрамо ипак да ово мишљење треба узети са резервом. Примерци слични поменутиим крстовима-реликвијарима јављају се на бројним локалитетима на простору Балкана (Србија, Румунија, Бугарска, Грчка), али и Мађарске, где се датују у шири временски распон X–XIII в. (Barnea 1967: 358–362, fig. 191/20; Ercegović-Pavlović 1984: Sl. 2/c–d; Марјановић-Вујовић

1987: 31–35, кат. бр. 14–21; Чангова 1992: 151–153, Обр. 135; Лаловић 1996: 212, кат. бр. 8; Lovag 1999: 26–28, Kat. Nr. 19–25, Abb. 19–25; Максимовић 2004: 239, кат. бр. 248; Pitarakis 2006: 225–231, Cat. No. 129–150).

Хоризонти XIV–XVI века

Најмлађем хоризонту припада свега неколико бронзаних налаза делова одеће (игле за одећу и дугмад), фрагментовани крст, као и један примерак новца – билон трахеја неодређеног владара династије Палеолога.

Од игала за одећу (кат. бр. 59–60) остале су очуване само ажуриране, лоптасто обликоване главе (сл. 6/1–2). Оваква врста накита јавља се тек у позном средњем веку и коришћена је за прикопчавање одеће,

Сл. 6. Налази XIV–XVI века: игле за одећу (1–2); дугмад (3–4); фрагмент распећа (5).

Fig. 6. Findings dated to 14th to 16th century: pins (1–2); buttons (3–4); fragment of a crucifixion (5).

првенствено огртача, али и за придржавање украса на глави (вео или копрена). Током средњег века, ова врста налаза јавља се под именом *acus* и *igleniza*, при чему се у Дубровачким списима за примерке који су се носили у Србији додавала одредница *ad usum Sclavoniae*. Остаје, међутим, отворено питање да ли се поменута одредница користила за специфичан облик игала у Србији, или се само односила на начин њиховог ношења (Radojković 1969: 40, 267, n. 106–108; Bikić 2000: 23). Идентичан, хронолошки неодређен налаз потиче из Ботоша – локалитет Млака (Станојевић 1989: 30, кат. бр. 164), док су сличне сребрне игле откривене на Новом брду у остави која се датира у XV и почетак XVI в. (Зечевић 2006: 60–61, 172–173, кат. бр. 32).

Дугмад лоптастог облика јавља се у две варијанте. Прву (кат. бр. 61) чини бронзани примерак са петљасто изведеном кукицом за качење кружног облика (сл. 6/3), док другој варијанти (кат. бр. 62) припада дугме са петљасто изведеном кукицом за качење кружног обли-

ка, које је са доње стране украшено мотивом розете, изведеним техником гранулације (сл. 6/4). Дугмад украшена гранулацијом јавља се још током XI в., али се среће све до XVI–XVII в. У ранијим фазама њихове димензије су мање, да би се временом увећавале (Ђоровић-Љубинковић 1958: 153, сл. 5; Минић 1984: 23–24). Слично дугме потиче из Пећке патријаршије, где се датује у XIV в. (Милошевић 1990: 186–187, кат. бр. 314), као и са некрополе у Миријеву (гроб 123), где је налаз опредељен у XV в. (Бајаловић-Бирташевић 1960: 32, н. 53, Т. XV/12).⁷ Одговарајуће паралеле срећемо и у Новом Пазару, Трговишту, где су откривени примерци датовани у период XV–XVI в. (Викић 2000: 77–78, kat. br. 311b, 315d–e, sl. 13/311b, 315d–e).

Овом хоризонту припада и бронзани део Христовог распећа (кат. бр. 63), које је било причвршћено за велики дрвени или бронзани, процеснијски или олтарски крст (сл. 6/5). Слични налази, на којима је Христ иконографски другачије приказан, познати су са територије Мађарске, где се јављају током XIV–XV в. Најсличнији примерак потиче са бронзаног крста, који је пронађен заједно са новцем краља Лудвига I (1342–1382) (Lovag 1999: 14, 42–49, Kat. Nr. 66–90, Abb. 66–90).

Последњи предмет сврстан у хоризонт XIV–XVI в. представља примерак чанкастог новца – трахеја (кат. бр. 64), који се може определити као ковање Палеолога. Ради се о важном налазу, будући да је у питању прва документована емисија новца Палеолога откривена на простору средњовековног Браничева (Ivanišević 1991).

ЗАКЉУЧАК

Прошлост Браничевске области позната је релативно добро на основу писаних извора, који се првенствено односе на сам град и његову улогу у ратним сукобима Византије и Угарске током XI–XII в. Међутим, време оснивања града, као и начин његовог развоја, и даље су непознати. Наиме, први писани подаци о средњовековном периоду на широј територији Браничева везују се за другу половину IX в., када је на овом простору формирана епископија Морава, која наставља традиције Виминацијумске епископије. Иако је познато да је на Сабору одржаном 879/880. г. учествовао и епископ Мораве Агон, положај епископског седишта и даље је непознаница. Будући да се епископија првенствено везује за ушће Мораве у Дунав, те да Константин Порфирогенит помиње архонта Мораве (*De cerimoniis* I: 666, 15–16), може се претпоставити да се њен центар најпре налазио на простору античког Маргума, а да је тек касније премештен у Браничево, како се наводи у повељи Василија II

⁷ Бајаловић-Бирташевић (1960: 32, н. 53, Т. XV/12) наводи да су у питању по три гранулисана зрнца, али се на основу фотографије чини да је у питању мотив розете.

(976–1025) из 1019. (Динић 1958: 3, 10; Калић 1979: 29–49, – са наведеном литературом; Поповић 1978: 34–38, – са наведеном литературом; Живковић 2004: 173–175). Археолошка ископавања спроведена у Браничеву на простору Малог града, указују на то да је тек за време Василија II Византија поново избила на Дунав и стабилизовала власт на простору централног Балкана. Током прве четвртине XI в. Византијска војска је најпре запосела старо касноантичко утврђење, да би тек од Јована II (1118–1143) и Манојла I (1143–1181) отпочела активнија делатност на северним границама царства (Роровић 2006: 60). Као основа будућег града искоришћена је рановизантијска утврда квадратне основе, са 4 кружне куле на угловима, чија је површина износила 2 ha. После бројних обнављања током XII в. утврђен је и простор Великог града, тако да је површина утврде повећана на 4,5 ha. После пада Константинопоља 1204, град полако одумире, да би крајем XIII в., највероватније приликом укључивања Браничевске области у састав српске државе, стагнирао (Поповић и Иванишевић 1988: 166–168, 170–176).

Како смо већ нагласили, покретни материјал обрађен у овом раду хронолошки је опредељен, с обзиром на то да се ради о случајним налазима, само на основу одговарајућих аналогича. На основу датованих паралела, може се претпоставити да је до обнове живота на ширем простору Браничева дошло током VIII–IX в., на шта, пре свега, упућују малобројни налази лунуластих наушница са привеском у облику петокраке или трокраке звезде (кат. бр. 1–2), као и наушнице са лоптасто изведеним, пуноливеним привеском (кат. бр. 3–7). Следе, затим, налази наушница и прстења, типичног за период IX–XI в., при чему су лунуласте наушнице (кат. бр. 11–14), наушнице са четири јагоде (кат. бр. 16–17), као и два примерка прстена (кат. бр. 18–19), типични за период X–XI в. Највећи део налаза припада периоду XI–XIII в. (кат. бр. 23–58), који, уједно, представља и време пуног процвата Браничева, о чему, између осталог, сведочи и типолошка разноврсност накита. Са друге стране, свега неколико налаза може се везати за период пуног средњег века (кат. бр. 59–64), тј. за период XIV–XVI в. Будући да су готово сви сакупљени налази начињени од бронзе, изузимајући поменути примерак позлаћене наушнице (кат. бр. 5), добија се утисак да је становништво области Браничева било скромних економских могућности, пошто није могло набавити предмете начињене од племенитих метала. Ипак, приметно је да поједини налази, попут прстења из хоризонта IX–XI в. (кат. бр. 18–21) или игала из периода XIV–XVI в. (кат. бр. 59–60) представљају покушај да се немогућност куповине луксузних предмета надокнади израдом њихових бронзаних имитација. Хронолошко опредељење прикупљених налаза је у складу са већ поменутим писаним подацима, по којима је током IX в. на овом простору успостављена епископија Морава. Успон Византије током XI–XII в. и поновно успостављање контроле над простором централног Балкана, стављају Браничево у први

план, као значајно погранично утврђење у византијско-угарским борбама (*Ioan. Cin.* 10. 11–12. 8; 12. 9–13. 9; 113. 17–118. 19; 130. 23–134. 10; *Nic. Chon.* 23. 4–23. 15; 24. 8–25. 11; 132. 6–134. 10; 173. 5–178. 6; 347. 1–347. 4; Поповић и Иванишевић 1988: 126–127, – са наведеном литературом). Почетком XIII в. град полако почиње да губи на свом значају, док се после пада Константинопоља 1204, за превласт над Браничевом боре Мађари и Бугари. Нешто касније, 1219, долази и до оснивања Жичке архиепископије, у коју улази и Моравичка епископија са седиштем у Браничеву (Јанковић 1979: 73, 77, 82). Деценију касније, 1230, Браничево се, као и Београд, у повељи Ивана Асена II (1218–1241) Дубровчанима, спомињу као део бугарске државе. Две године потом, градом управљају Угари, док од краја XIII в. област Браничева коначно улази у састав српске државе (Динић 1958: 95). Том приликом су вођене борбе против одметнуте властеле Дрмана и Куделина, чије се упориште налазило у „држави земље Браничевске у месту званом Ждрело”. Податке о присаједињењу Браничевске области српским земљама срећемо код Данила II, који међутим нигде не спомиње изричито сам град (Данило II 1988: 86–87). Током XIV в. јављају се посредна сведочења о овој области, док се последњи јасан помен града везује за крај четврте деценије XV в., када је деспот Ђурађ Бранковић (1427–1456) био принуђен да Мурату II (1421–1451) преда „свој веома богати град, звани Браничево” (Поповић и Иванишевић 1988: 127).

Из свега предоченог може се претпоставити да до обнове живота на простору Браничевског округа, после продора Авара и Словена почетком VII в., долази током периода VIII–IX в., те да се трагови живота на основу сакупљених налаза могу пратити све до раздобља XIV–XVI в. Ипак, будући да покретни археолошки материјал који је обрађен у овом раду не потиче, као што смо нагласили, из јасно дефинисаних целина, овакве закључке треба узети са резервом. Управо стога су неопходна даља ископавања на простору Браничева, али и античког Маргума – Мораве, како би се археолошки допунила постојећа слика о средњовековном периоду области Браничева.

КАТАЛОГ

1. Лунуласта наушница (сл. 2/7) са привеском у виду петокраке звезде, украшена техником псеудогранулације; бронза, ливење; дужина 3,1 cm.
2. Лунуласта наушница (сл. 2/8) са привеском у виду трокраке звезде, украшена техником проламања; бронза, ливење; дужина 2,2 cm.
3. Наушница (сл. 2/1) са лоптастим додатком на доњем делу, који је украшен псеудогранулацијом; бронза, ливење; дужина 2 cm; пречник додатка 1,9 cm.

4. Наушница (сл. 2/2) са лоптастим додатком на доњем делу. Прелаз лука у додаток украшен је гранулацијом; бронза, ливење; дужина 1,6 cm; пречник додатка 0,9 cm.
5. Наушница (сл. 2/3) са лоптастим додатком на доњем делу. Прелаз лука у додаток украшен је гранулацијом; бронза, ливење, позлата; дужина 2,3 cm; пречник додатка 0,8 cm.
6. Наушница (сл. 2/4) са лоптастим додатком на доњем делу. Прелаз лука у додаток украшен је гранулацијом; бронза, ливење; дужина 1,8 cm; пречник додатка 1 cm.
7. Наушница (сл. 2/5) са лоптастим додатком на доњем делу. Прелаз лука у додаток украшен је гранулацијом; бронза, ливење; дужина 1,4 cm; пречник додатка 1,1 cm.
8. Наушница (сл. 2/6) са ваљкастим додатком са доње стране темена алке, лоптастим ојачањем на очуваном крају алке, те једним ваљкастим додатком мањих димензија на истој страни; бронза, ливење; дужина 2,8 cm.
9. Наушница (сл. 2/9) са ваљкастим, рељефно обрађеним додатком на доњем крају који је кружно перфорисан; бронза, ливење; дужина 2,9 cm; пречник алке 2,2 cm.
10. Наушница (сл. 3/1) каричица израђена техником ливења које подражава тордирање; бронза, ливење; пречник 1,7 cm.
11. Лунуласта наушница (сл. 3/2) украшена техником псеудогранулације. Делимично оштећена; бронза, ливење; очуване димензије 2,2 x 2,2 cm.
12. Лунуласта наушница (сл. 3/3) украшена техником псеудогранулације у виду троугаоних мотива; бронза, ливење; димензије 2,2 x 2 cm.
13. Лунуласта наушница (сл. 3/4) украшена техником проламања; бронза, ливење; димензије 2,5 x 1,6 cm.
14. Лунуласта наушница (сл. 3/5) украшена техником проламања; бронза, ливење; димензије 2,8 x 2,5 cm.
15. Гроздолика наушница (сл. 3/6) од које је очуван само биконични додаток са доњег краја алке, украшен псеудогранулацијом; бронза, ливење; очувана дужина 4,2 cm.

16. Наушница (сл. 3/7) са четири јагоде. Недостаје један крај лука; бронза, ливење; дужина 3,7 cm.
17. Наушница (сл. 3/8) са четири јагоде, код које је лук украшен техником псевдогранулације; бронза, ливење; дужина 4,2 cm.
18. Тракасти прстен (сл. 3/9) са лежиштем за уметак кружног облика који је залемљен за алку. Делимично оштећена и деформисана алка тракастог облика украшена је техником филиграна. Уметак недостаје; бронза, ливење; пречник алке 2 cm; пречник главе 1 cm.
19. Прстен (сл. 3/10) од кога је остала очувана само благо деформисана, купасто обликована глава изведена техником филиграна, гранулације и проламања; бронза, ливење; пречник 2 cm; висина 1,1 cm.
20. Тракасти прстен (сл. 3/11) са уском плочастом главом овалног облика. На раменима се налази мало лоптасто ојачање; бронза, ливење; пречник алке 2,2 cm; димензије главе 1,3 x 0,9 cm.
21. Тракасти прстен (сл. 3/12) са овалном главом у виду три спојена круга; бронза, ливење; пречник алке 1,9 cm.
22. Дугме биконичног (сл. 3/13) облика без петљастог додатка, украшено зракасто урезаним линијама; бронза, ливење; пречник 1–1,4 cm.
23. Наушница (сл. 4/1) са једном биконичном јагодом од лима; бронза, ливење; дужина 4,8 cm; пречник јагоде 1,8 cm.
24. Наушница (сл. 4/2) са једном пуно ливеном биконичном јагодом; бронза, ливење; дужина 4,8 cm; пречник јагоде 1,1 cm.
25. Наушница (сл. 4/3) са једном биконичном јагодом од лима. Алка је обмотана намотајима жице; бронза, ливење; очуване димензије 1,7 x 1,4 cm; пречник јагоде 1 cm.
26. Нароскана наушница (сл. 4/4). Делимично оштећена; бронза, ливење; очуване димензије 3,7 x 2,5 cm.
27. Наушница са пет коленаца (сл. 4/5), од којих су по два смештена на крајевима лука обмотаног намотајима жице. На средини се налази ажурирана јагода. Један крај је поломљен; бронза, ливење; очуване димензије 2,4 x 1,4 cm.

28. Тракасти прстен (сл. 5/1) украшен мотивом плетенице. Благо оштећен; бронза, ливење; пречник алке 1,8 cm.
29. Тракасти прстен (сл. 5/2) са плочастом главом кружног облика; бронза, ливење; пречник алке 1,8 cm; пречник главе 1,4 cm.
30. Тракасти прстен (сл. 5/3) са плочастом главом правоугаоног облика, на којој се дуж ивице налазе лучно изведени праволинијски урези, а у централном делу главе нејасно дефинисан, урезан мотив; бронза, ливење; димензије главе 1,6 x 1,3 cm.
31. Тракасти прстен (сл. 5/4) са плочастом главом кружног облика, на којој се дуж ивице налазе праволинијски урези; бронза, ливење; пречник алке 2,4 cm; пречник главе 1,1 cm.
32. Тракасти прстен (сл. 5/5) са плочастом главом кружног облика, на којој се налазе лучно изведени и праволинијски урези; бронза, ливење; пречник главе 2 cm.
33. Тракасти прстен (сл. 5/6) са плочастом главом кружног облика, на којој се налазе лучно изведени и праволинијски урези. У средини се налази стилизовани мотив крста; бронза, ливење; пречник главе 1,3 cm.
34. Тракасти прстен (сл. 5/7) од кога је очувана само танка плочаста глава кружног облика, украшена представом крина; бронза, ливење; пречник 1,4 cm.
35. Тракасти прстен (сл. 5/8) са главом неправилног кружног облика, која је украшена непрепознатљивим мотивом. Рамена су украшена са по четири хоризонтално изведена уреза; бронза, ливење; пречник алке 2,3 cm; пречник главе 1,3 cm.
36. Тракасти прстен (сл. 5/9) са плочастом главом кружног облика, на којој се налазе праволинијски урези у виду ромба и зракасто распоређених линија; бронза, ливење; пречник алке 2,3 cm; пречник главе 1,1 cm.
37. Тракасти прстен (сл. 5/10) са плочастом главом неправилног кружног облика, на којој се налази мотив неорганизовано постављених концентричних кружића; бронза, ливење; пречник алке 1,7 cm; пречник главе 1,3 cm.
38. Прстен (сл. 5/11) са плочастом главом овалног облика, на којој се налази стилизована представа крста; бронза, ливење; пречник алке 1,7 cm; димензије главе 1,8 x 1 cm.

39. Тракасти прстен (сл. 5/12) са плочастом главом правоугаоног облика, чије су ивице таласасто изведене. На раменима је украшен са по три ребра; бронза, ливење; димензије главе 1,1 x 0,9 cm.
40. Тракасти прстен (сл. 5/13) са плочастом главом квадратног облика, на којој се дуж ивице налазе праволинијски урези, а у средини пет концентричних кругова постављених унакрсно. Рамена алке су благо разгнута; бронза, ливење; пречник алке 2,7 cm; димензије главе 1,2 x 1,2 cm.
41. Тракасти прстен (сл. 5/14) са плочастом главом квадратног облика. Нема праволинијске урезице дуж ивице главе; бронза, ливење; дужина 3,5 cm; димензије главе 1 x 0,8 cm.
42. Прстен (сл. 5/15) са плочастом главом кружног облика, на којој се налази хоризонтално изведена представа птице раширених крила. На раменима је украшен танким пластичним ребрима; бронза, ливење; пречник алке 1,6 cm; пречник главе 1 cm.
43. Прстен (сл. 5/16) са плочастом главом овалног облика, на којој се налази флорално изведен мотив. На раменима је украшен мањим проширењима у виду животињске главе; бронза, ливење; пречник алке 1,8 cm; димензије главе 1,3 x 1,1 cm.
44. Прстен (сл. 5/17) са плочастом главом кружног облика, на којој се налази неидентификована представа. На раменима је украшен малим проширењима у виду животињске главе; бронза, ливење; пречник алке 1,9 cm; пречник главе 1,2 cm.
45. Прстен (сл. 5/18) са плочастом главом кружног облика, на којој се налази неидентификована представа. На раменима са налазе проширења у облику змијске главе; бронза, ливење; пречник алке 2 cm; пречник главе 0,9 cm.
46. Тракаста наруквица (сл. 4/6) отвореног типа са проширеним трапезоидним крајем, који је украшен хоризонтално постављеним ребром; бронза, ливење; пречник 5,2 cm.
47. Тракаста наруквица (сл. 4/7) отвореног типа са проширеним крајем овалног облика. Украшена је вертикално постављеним урезима, као и квадратним мотивима; бронза, ливење; очувана дужина 3,8 cm.
48. Тракаста наруквица (сл. 4/8) отвореног типа, украшена вертикално постављеним урезима; бронза, ливење; очувана дужина 3,3 cm.

49. Тракаста наруквица (сл. 4/9) отвореног типа, украшена мотивом пластичних ребара; бронза, ливење; очувана дужина 4,2 cm.

50. Тракаста наруквица (сл. 4/10) отвореног типа са проширеним крајем трапезоидног облика. Украшена је мотивом концентричних кругова, као и праволинијским урезима постављеним хоризонтално, вертикално и косо; бронза, ливење; очувана дужина 4,3 cm.

51. Тракаста наруквица (сл. 4/11) отвореног типа са проширеним крајем кружног облика, ојачаним правоугаоним проширењем. Украшена је мотивом концентричних кругова; бронза, ливење; очувана дужина 3,9 cm.

52. Наруквица (сл. 4/12) од шипке квадратног пресека. Раскуцана је на једном крају и украшена шематизованом представом животињске главе. Фрагментована; бронза, ливење; пречник 4,4 cm.

53. Наруквица (сл. 4/13) од шипке овалног пресека; бронза, ливење; очувана дужина 5 cm.

54. Наруквица (сл. 4/14) од шипке овалног пресека, украшена мотивом пластичних ребара; бронза, ливење; очувана дужина 2,8 cm.

55. Наруквица (сл. 4/15) од шипке овалног пресека са проширеним крајем овалног облика, украшена вертикално постављеним урезима; бронза, ливење; очувана дужина 3,8 cm.

56. Крст-реликвијар (сл. 4/16) у облику латинског крста, од кога је остао очуван само горњи део вертикалног крака трапезоидног облика, са чије предње стране се налази шематизована представа вертикално постављене главе изнад које је попрсје јеванђелисте. Изнад горње ивице крака налазе се остаци малих правоугаоних испупчења. Ради се о шаркама, на којима је стајала алка помоћу које је крст качен на ланац; бронза, ливење; очувана дужина 2,4 cm; ширина 1,7 cm.

57. Крст-реликвијар (сл. 4/17) у облику латинског крста, од кога је остао очуван само горњи део, са чије се предње стране налази слабо очувана представа горњег дела тела са вертикално постављеном главом и како се чини раширеним рукама; бронза, ливење; очувана дужина 2,1 cm; ширина 2,4 cm.

58. Крст-реликвијар (сл. 4/18), од кога је остао очуван само део хоризонталног крака трапезоидног облика, са чије се предње стране налази мотив рибље кости и урезана представа крста; бронза, ливење; очувана дужина 3 cm; ширина 1,7 cm.

59. Игла за одећу (сл. 6/1), од које је остала очувана само лоптасто изведена глава израђена од лима. Украшена је техником филиграна и гранулације; бронза, ливење; пречник 2,2 cm; очувана висина 1,7 cm.

60. Игла за одећу (сл. 6/2), од које је остала очувана само лоптасто изведена глава израђена од лима. Украшена је техником филиграна и гранулације; бронза, ливење; пречник 2,5 cm; очувана висина 1,9 cm.

61. Дугме (сл. 6/3) биконичног облика начињено од лима, са петљасти изведеним додатком на горњем крају. У горњем делу дугме је симетрично, овално перфорисано на два места; бронза, ливење; пречник 1,7 cm.

62. Дугме (сл. 6/4) биконичног облика са петљасти изведеним додатком на горњем крају. Са доње стране је украшено мотивом розете изведеним техником гранулације; олово, ливење; пречник 1,6 cm.

63. Део Христовог распећа (сл. 6/5). Недостаје глава и десна рука, док су ноге паралелно испружене. На левој руци, као и у пределу препона, види се остатак кружне перфорације који је служио за учвршћивање на дрвени или бронзани крст; бронза, ливење; очувана дужина 6,1 cm; очувана ширина 3,1 cm.

64. Новац – билон трахеј неодређеног владара династије Палеолога; бронза, ковање; пречник 1,8 cm.

БИБЛИОГРАФИЈА

Aleksova, B.

1966 *Prosek – Demir Kapija: slovenska nekropola i slovenske nekropole u Makedoniji*. Dissertationes 1. Skopje i Beograd: Arheološko društvo Jugoslavije i Arheološki muzej.

Атанасов, Г., and Григоров, В.

2005 Метални накит од ранносредновековни крепости в Южна Добруца. *Извештаја на Народния Музей Варна* 38-39 (53-54) (2002-2003): 331–390.

Бачкалов, А.

1998 Рани средњи век. Стр. 376-391 у *Археолошко благо Косова и Мејохије од неолита до раној средњеј века*, ур. Н. Тасић, Каталог изложбе 90. Београд: Српска академија наука и уметности и Музеј у Приштини.

Вајаловић-Надџи-Пешић, М.

1984 *Nakit VIII–XVIII veka u Muzeju grada Beograda*. Beograd: Muzej grada Beograda.

Бајаловић-Биргашевић, М.

1960 *Средњовековна некропола у Миријеву*. Београд и Земун: Музеј града и Сава Мухић.

- Barnea, I.
1967 Obiecte de cult. Pp. 357–366 in *Dinogetia I*, eds. Gh. Stefan, et al. București: Academia Republicii socialiste Româniă.
- Bikić, V.
2000 *Vizantijski import i uticaj među arheološkim nalazima iz naselja i nekropola u Srbiji (11–15. vek)*. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Чангова, Й.
1992 *Перник III: крејосијџа Перник VIII–XIV в.* Софија: Българска Академия на Науките.
- Ђоровић-Љубинковић, М.
1951 Метални накит белобрдског типа (Гроздолике наушнице). *Сџаринар* (н.с.) 2: 21–55.
1958 Прокупачки налаз српског средњовековног накита. *Зборник радова Народног музеја* (Београд) 1: 145–158.
- Данило II, архиепископ
1988 *Живојџи краљева и архиејискојџа српских*. Београд: Просвета и Српска књижевна задруга.
- De cerimoniis I = Constantini Porphyrogeniti, De cerimoniis aulae byzantinae I*
1959 *Византијски извори за историју народа Јуџославије II*, ур. Г. Острогорски и Ф. Баришић. Византолошки институт САНУ посебна издања 7. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Димитријевић, Д.
1982 Прстен [кат. бр 99]. Стр. 44 у *Накијџ на џллу Србије: из средњовековних некројџола од IX–XV века*, ур. Ј. Јевтовић, Београд: Народни музеј.
- Динић, М.
1958 *Браничево у средњем веку*. Пожаревац: Народни универзитет.
- Dostál, V.
1966 *Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištnína Morave*. Praha: Academia.
- Dumaczewski, A.
1973 Die frühmittelalterliche Siedlung von Starmen in Nordostbulgarien. *Balkanoslavica* 2: 17–31.
- Ercegović-Pavlović, S.
1970 Остава наушница из римско-византијског кастела из Бољетина на Дунаву. *Сџаринар* (н.с.) 20: 83–94.
1972 Прилог проучавању наушница у Србији од 9. до 13. стољећа. *Сџаринар* (н.с.) 21: 40–49.
1980 Les nécropoles romaines et médiévales de Маčvanska Mitrovica. *Sirmium* 12: 1–69.
1984 Равна, Средњовековно насеље и некропола. *Сџаринар* (н.с.) 33–34 (1982–1983): 253–257.
- Ercegović-Pavlović, S., and Minić, D.
1986 Le site d'habitation et la nécropole de Pozajnište. *Đerdapske sveske* 3: 346–368.

- Garam, É.
1992 Die Münzdatierten Gräber der Awarenzeit. Pp. 135-250 in *Awarenforschungen I*, ed. F. Daim. Wien: Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität Wien.
- Гарашанин, М., и Гарашанин, Д.
1958 Ископавања тумула у Белотићу и Белој цркви. *Зборник радова Народнoг музеја* (Београд) 1: 17–50.
- Giesler, J.
1981 Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo-Kultur. *Praehistorische Zeitschrift* 56/1: 3–167.
- Ioan. Cin. = Ioannis Cinnami, *Epitome rerum ab Ioanne et Manuele Comnenis gestarum*
1971 *Византијски извори за историју народа Југославије IV*, ур. Г. Острогорски и Ф. Баришић. Византолошки институт САНУ посебна издања 12. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Ivaniček, F.
1949 Истраживања некрополе раног средњег вијека у Бијелом Брду. *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 55: 111–144.
- Ivanišević, V.
1991 Vizantijski novac (1092–1261) iz zbirke Narodnog muzeja u Požarevcu. *Numizmatičar* 14: 57–72.
- Јанковић, М.
1979 Епископије српске цркве 1220. године. Стр. 73–83 у *Сава Немањић – Свети Сава (историја и предање)*, ур. В. Ђурић. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Jelovina, D.
1976 *Starohrvatske nekropole na području između rijeka Zrmanje i Cetine*. Split: Čakavski sabor.
- Jovanović, V.
1976 Über den frühmittelalterlichen Schmuck von Čečan auf Kosovo. *Balkanoslavica* 6: 123–145.
- Jovanović, S., and Vuksan, M.
2005 Medieval necropolis. Pp. 179–275 in *Roman and Medieval Necropolis in Ravna near Knjaževac*, ed. M. Vasić. Beograd: Arheološki institut.
- Калић, Ј.
1979 Црквене прилике у српским земљама до стварања архиепископије 1219. године. Стр. 27–52 у *Сава Немањић – Свети Сава (историја и предање)*, ур. В. Ђурић. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Korošec, P., i Korošec, J.
1973 Svete Gore bei Bizeljsko in Frühslawischer zeit. *Balkanoslavica* 2: 125–136.
- Лаловић, А.
1996 Крстови у збирци Гамзиграда – Ромулијане. *ГСАД* 12: 207–213.
- Lovag, Z.
1999 *Mittelalterliche Bronzegegenstände des Ungarischen Nationalmuseums*. Catalogi Musei Nationalis Hungarici Series Archaeologica III. Budapest: Fekete Sas Kiadó.

- Максимовић, М.
 2004 Крст-реликвијар [кат. бр. 248]. Стр. 239 у *Археолошко благо Ниша: од неолита до средњег века*, ур. Д. Давидов. Галерија Српске академије наука и уметности 102. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Мапева, Е.
 1992 *Средновековен накит од Македонија*. Скопје: Републички завод за заштита на спомениците на културата.
 2000 *Крстјеви – средновековна некропола*. Скопје: Републички завод за заштита на спомениците на културата.
 2001 *Le Bandeau d'argent de la Nécropole Krstevi près de Prosek (Demir Karija)*. *Зборник Народног музеја* (Београд) 17-1: 403–413.
- Мано-Зиси, Ђ., Марић, Р., и Гарашанин, М.
 1950 Ископавања на Орашју (претходни извештај о радовима у 1947 години). *Сџаринар* (н.с.) 1: 143–164.
- Марић, Р.
 1951 Ископавања на Орашју (претходни извештај о радовима у 1948 и 1949 години). *Сџаринар* (н.с.) 2: 113–133.
- Марјановић-Вујовић, Г.
 1976 Распрострањеност наушница носканог типа у Србији. *Сџаринар* (н.с.) 27: 101–108.
 1984 *Трњане – српска некропола (крај XI – почетак XIII века)*. Београд: Народни музеј.
 1986 Археолошки налази XI-XIII века из области Браничева. *Viminacium* 1: 65–82.
 1987 *Крстјеви од VI до XII века из збирке Народног музеја*. Београд: Народни музеј.
- Marsigli, L. F.
 1726 *Danubius Pannonico-Mysicus Observationibus Geographicis, Astronomicis, Hydrographicis, Phisicis Perlustratus I-II*. Hagae and Amstelodami: Comitum Apud P. Gosse, R. Chr. Alberts, P. de Hondt, and Apud Harm. Uytwerf & Franç. Chaanguion.
- Миленковић, М.
 1996 Прстење Браничевске области из Народног музеја у Пожаревцу. *Viminacium* 10: 125–150.
- Милошевић, Д.
 1990 *Накит од XII-XV века из збирке Народног музеја*. Београд: Народни музеј.
- Миловић, О.
 2000 Наушнице лунуластог типа из средњовековне збирке Народног музеја у Пожаревцу. *Viminacium* 11: 101–109.
 2001 Накит од увијене жице из средњовековне збирке Народног музеја у Пожаревцу. *Viminacium* 12: 211–221.
 2003 Наушнице са јагодом из средњовековне збирке Народног музеја у Пожаревцу. *Viminacium* 13-14: 159–168.
- Минић, Д.
 1984 Остава накита из средњовековног Трговишта код Новог Пазара. *Новопазарски зборник* 8: 23–35.

Nic. Chon. = Nicitae Choniatae, *Historia*

- 1971 *Византијски извори за историју народа Јужославије IV*, ур. Г. Острогорски и Ф. Баришић. Византолошки институт САНУ посебна издања 12. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Ormándy, J.
1995 *Granulációs Díszítés Avar Kori Tárgyakon (Gúla-és lemezgömbcsüngös arany fülbevalók). A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 1: 151–181.
- Паровић-Пешикан, М.
1981 Средњовековна некропола у Сремској Митровици. *Сџаринар* (н.с.) 31: 179–190.
- Pitarakis, B.
2006 *Les Croix-Reliquaries pectorales Byzantines en bronze*. Paris: Picard.
- Роровић, М.
1999 *Тврђава Рас*. Београд: Археолошки институт.
2006 *Београдска тврђава*. Београд: Археолошки институт.
- Поповић, М., и Иванишевић, В.
1988 Град Браничево у средњем веку. *Сџаринар* (н.с.) 39: 125–176.
- Поповић, В.
1968 Увод у топографију Виминацијума. *Сџаринар* (н.с.) 18: 29–49.
1978 Епископска седишта у Србији од IX до XI века. *Годишњак града Београда* 25: 33–40.
- Radojković, B.
1969 *Nakit kod Srba*. Београд: Музеј применјене уметности.
- Radosavljević-Krunić, S.
1986 Une nécropole médiévale à Ljubičevac. *Đerdapske sveske* 3: 329–341.
- Станојевић, Н.
1989 *Некрополе X–XV века у Војводини*. Нови Сад: Археолошко друштво Војводине.
- Васић, М.
1906 Старосрпска налазишта у Србији (прилози за познавање старе српске културе). *Сџаринар* (н.р.) 1/1: 39–88.
- Vinski, Z.
1952 *Naušnice zvjezdolikog tipa s posebnim obzirom na nosioce srebrnog nakita Čadavica. Starohrvatska prosvijeta* 3/2: 29–56.
1955 *Ропово о наушницама звјездolikог типа. Glasnik Zemaljskog muzeja* 10: 227–259.
- Въжарова, Ж.
1976 *Славјани и ѓрабълџари (по данни на некрополиите оџи VI–IX в. на ѓерџиџорџиџа на Бълџарџа)*. Софиџа: Бълџарска Академиџа на Науките.
- Зечевић, Е.
2006 *Накиџи Новоџ Брда*. Београд: Народни музеј.
- Живковић, Т.
2004 *Црквена орџанизациџа у срџским земљама (рани средњи век)*. Београд: Историџски институт и Службени гласник.

PERICA ŠPENAR

MEDIAEVAL FINDS FROM THE BRANIČEVO AREA

Summary

Medieval Braničevo was established on the foundations of Roman Viminacium, the capital of the province Moesia Superior and the Episcopal center of the late Roman province of Moesia Prima (fig. 1). Situated on the left bank of the River Mlava, in the vicinity of its confluence with the Danube, the Mediaeval town was an important border fortification and Episcopal see. Even though the Braničevo area has long been under investigation, data on the historical development of the town is mainly limited to the interpretation of the written sources. The material presented here (figs. 2–6) encompasses chance finds from the wider territory of Braničevo and mostly consists of bronze items that include earrings, rings, bracelets, metal parts of clothes (pins and buttons), objects of religious character (figs. 4/16–18; 6/5) and one find of a Byzantine trachey. We were able to define four chronological horizons: 8th to 9th century; 9th to 11th century; 11th to 13th century; 14th to 16th century. According to reliably dated analogies of the earrings in the shape of a crescent with pendants in the form of five and three-pointed stars (Cat. Nos. 1-2; fig. 2/7-8), as well as the earrings with spherical, solid-cast pendants (Cat. Nos. 3-7; fig. 2/1-5), it is possible to assume that occupation resumed in the Braničevo area during the 8th and 9th centuries. For the next habitation horizon, 9th to 11th century, the finds of earrings in the shape of a crescent (Cat. Nos. 11-14; fig. 3/2-5) are typical, as are earrings with four globular pendants (Cat. Nos. 16-17; fig. 3/7-8), and two rings (Cat. Nos. 18-19; fig. 3/9-10). The greatest part of the collected material belongs to the period from the 11th to the 13th century (Cat. Nos. 23-58; figs. 4-5), which corresponds to the time when Braničevo was at its peak. In contrast, only a few finds (Cat. Nos. 59-64; fig. 6) could be dated to the 14th to 16th century. Since all the finds (aside from the lead button Cat. No. 62; fig. 6/4) were made of bronze, including the gilded bronze earring (Cat. No. 5; fig. 2/3), it seems that the economic status of the inhabitants of the Braničevo area was low and they were not able to buy products of gold or silver. However, there are a few finds, such as the rings from the 9th-11th century (Cat. Nos. 18-21; fig. 4/9-12) or the pins from the period 14th-16th century (Cat. Nos. 69-69; fig 7/1-2), that represent an attempt to imitate luxury objects. It seems that habitation in the Braničevo area, brought to an end by the Avars and Slavs at the beginning of the 7th century, was renewed during the 8th and 9th century and continued, according to the finds, to the period of the 14th to 16th century. However, since the items, all of them chance finds, were not found in an archaeological context, these conclusions should be taken with some reserve. It will be necessary to excavate further in the area of Braničevo (and Margum) to improve our understanding of the Mediaeval period in the region.

Примљено: 13. јуна 2007.

UDC 904-034:739.5.033](497.11 Braničevo)»07/15»